

Jonas Roelens en Nathan van Kleij, *Middeleeuwse medemensen. De clichés over de donkere eeuwen voorbij* (Antwerpen: Ertsberg, 2023, 338 pp., ISBN 9789464750379).

Middeleeuwse medemensen opent met een paradox. Voor inwoners van België en Nederland zijn de middeleeuwen eigenlijk nooit ver weg, omgeven als zij zijn door ‘overgebleven torenspitsen, kerken en kathedralen, kloosters en kastelen, stadspoorten en stadshuizen’ (7). Tegelijk is dit tijdvak vaak ook aan het zicht onttrokken door een mistgordijn van verkeerde denkbeelden en stereotype associaties. Vreemd genoeg vinden verschillende van de meest hardnekkige clichés hun oorsprong in zowel pejoratieve als positieve waarderingen van de middeleeuwen. Enerzijds is er het oude, in de zestiende eeuw ontstane beeld van een duister tijdperk, een grimmige tussenperiode waarin de beschaving van de klassieke oudheid wegdeemsterde om pas met de renaissance weer op te flakkeren. Anderzijds fungeerden de middeleeuwen in de negentiende eeuw dan weer als droomfabriek van romantische kunstenaars en nationalistische geschiedschrijvers, met als gevolg een opgeschroefde – idyllische dan wel dramatische – kijk op en verbeelding van deze periode. Beide visies beïnvloeden tot vandaag onze historische blik en maken dat we niet helder kunnen kijken naar het verleden dat ons omringt.

Met dit publiksboek willen mediëvisten Jonas Roelens (Universiteit Gent) en Nathan van Kleij (Universiteit van Amsterdam) daarin verandering brengen. Tien hoofdstukken, geschreven door evenveel experts en telkens vertrekkend vanuit (en genoemd naar) een vastgesteld cliché, schuiven elk een nieuwe lens in onze meetbril om zo onze kijk op de middeleeuwen te corrigeren. Ze focussen zich daarbij op de Lage Landen tijdens de veertiende en vijftiende eeuw. Aan bod komen de middeleeuwse machtsstructuren, die allermint eenduidig autoritair blijken te zijn en waarin verschillende sociale groepen beschikten over tal van middelen om het beleid te beïnvloeden. Bij dergelijke confrontaties en geschillen kwam bovendien minder geweld en meer onderhandeling kijken dan we gewoonlijk veronderstellen. Illustratief voor het organisatiepeil van de middeleeuwse samenleving is bijvoorbeeld het omgevingsbeleid van verschillende steden in deze periode, met een vaak verrassend verregaande aanpak van afvalbeheer en hygiëne. Het beeld van keuterboeren die een schraal lapje grond bewerken als lijfeigenen van hun rijke landsheren maakt plaats voor een meer genuanceerd en gedifferentieerd begrip van een samenleving die in heel wat opzichten gelijkjer was dan de eeuwen die eraan vooraf gingen en erop volgden. In diezelfde lijn tonen de auteurs hoe middeleeuwse mensen, vrouwen in het bijzonder, op allerlei wijzen het door (mannelijke, elite, kerkelijke) machtsstructuren

gedicteerde keurslijf konden doorbreken. Ook het cliché van al te rigide grenzen tussen geloof, wetenschap en populaire denkbeelden kan de prullenmand in; in de doorsnede van deze domeinen treffen we enkele breed gedragen en gedeelde basisprincipes aan die de grondslag vormden voor heel wat ideeën en praktijken. Dat deze dynamische samenleving en cultuur in de Lage Landen tot ontwikkeling kwam – in, en in grote mate dankzij, breed vertakte internationale netwerken – is een spoor dat doorheen de hele bundel loopt, maar ook in een apart hoofdstuk wordt behandeld.

Het vernieuwende aan *Middeleeuwse medemensen* zijn niet zozeer de (uitstekend) gekozen thema's, wel dat het deze in een fris perspectief plaatst en met elkaar in onderling verband brengt. Voortdurend waken de auteurs erover dat ze door negatieve aannames te weerleggen geen nieuwe misvattingen in het leven roepen. Met name wanneer zij stereotypen over geweld, macht en (on)gelijkheid in de middeleeuwen nuanceren, zijn ze beducht voor een al te rooskleurige nieuwe beeldvorming. Complexe thema's worden op een verhelderende wijze aangesneden, zoals de middeleeuwse visie op perceptie en de rol van de zintuigen in het hoofdstuk van Wendy Wauters ('De middeleeuwen zijn goedgelovig') en de verschillende, soms overlappende feodale structuren zoals beschreven door Jim van der Meulen ('De middeleeuwen zijn onrendabel'). Wat eveneens bijdraagt aan de inzichtelijkheid is het goede evenwicht tussen grootschalige, soms mondiale ontwikkelingen op macroniveau en persoonlijke verhalen op microniveau. Al verwacht de lezer op basis van de titel van deze bundel mogelijk iets meer aandacht voor dit tweede aspect, toch komen we enkele malen dicht op de huid van onze middeleeuwse medemensen te zitten. Zo laat Minne De Boodt ons kennismaken met gewone burgers die middels protestliederen, pamfletten en stakingen hun standpunten bekend maakten ('De middeleeuwen zijn autoritair'), doet Nathan van Kleij ons meevoelen met tot lijfstraffen veroordeelde prostituees en dieven ('De middeleeuwen zijn gewelddadig') en kijken we met Jim van der Meulen mee naar de blauwe vingernagels van dertiende-eeuwse lakenververs ('De middeleeuwen zijn onrendabel'). Ook de verhouding tussen verschillende typen bronnenmateriaal zit goed, van stedelijke administratieve en gerechtelijke bronnen, tot literaire en religieuze teksten en wetenschappelijke traktaten. Overeenkomsten of verschillen tussen de middeleeuwen en de eigen tijd worden geregeld tastbaar gemaakt via vergelijkingen: middeleeuwse gezondheidsregimes met hedendaagse *personal coaches*, het hergebruik van kleding met shoppen in de kringloopwinkel, feodale leenheren met CEO's als Elon Musk en Jeff Bezos, of middeleeuws geweld met martelpraktijken van de CIA. In liefst vier hoofdstukken wordt verwezen naar de recente coronapandemie. Gezien het opzet van de bundel zijn dergelijke vergelijkingen verdedigbaar, al ligt projectie soms op de loer. Alle hoofdstukken zijn uitstekend geschreven en demonstreren een geslaagd evenwicht tussen uniformiteit enerzijds, en ruimte voor eigenheid in stijl

en opbouw anderzijds. De inleiding en de epiloog zijn stilistisch wat minder sterk en bevatten nogal wat herhalingen, en verdienden daarom mogelijk een extra redactieronde.

Een meer kritische bedenking over deze bundel heeft betrekking op zijn algemene concept. Hoewel ze het uitgangspunt vormen van het boek, gaan zowel de inleiding als de individuele hoofdstukken maar beperkt in op het karakter en de oorsprong van de aangekaarte clichés zelf. Met eerder algemene verwijzingen naar ‘de klassieke tijdlijn boven het schoolbord’ (14), ‘constructen uit de populaire cultuur van met name films en televisieseries’ (171-173) en *fantasy*-reeksen als *Game of Thrones* en *House of the Dragon* (56), en het gebruik van het adjectief ‘middeleeuws’ als indicator van cliché-denken (9-10), blijven sommige lezers hierover misschien op hun honger zitten. De al genoemde negentiende-eeuwse representatie en recuperatie van de middeleeuwen komen aan bod, maar zonder duiding over de wijze waarop, in welke vormen en in welke contexten deze oude stereotypen de populaire beeldvorming tot op vandaag precies zo sterk blijven beïnvloeden. Evenmin bespreekt de inleiding waarom nu net de middeleeuwen als (weliswaar fluïde) tijdvak zo tot de (weliswaar incorrecte) historische verbeelding spreken, en andere perioden blijkbaar minder, noch wat er zo particulier is aan de beeldvorming zoals die in de Lage Landen heeft vorm gekregen – een vergelijking van de verschillende wijzen waarop ‘de middeleeuwen’ werden ingezet in het romantisch nationalisme in België en Nederland in de negentiende eeuw is wel opgenomen.

Er bestaan nochtans aanknopingspunten voor een iets diepgaandere typering van hedendaagse denkbeelden over de middeleeuwen. Zoals de redacteuren in de epiloog zelf aangeven, is *Middeleeuwse medemensen* allerm minst de eerste poging van academici om populaire misvattingen over de middeleeuwen aan te kaarten. Historici en letterkundigen als Petty Bange, Janina Ramirez en Jozef Janssens presenteerden hun publiëksboeken expliciet als pogingen om heersende mythen over aspecten van het middeleeuwse verleden te doorprikken. De samenstellers van het boek gaan jammer genoeg niet in dialoog met deze en andere auteurs die eerder al reflecteerden over de totstandkoming en functie van bepaalde denkbeelden. Zo stond Herman Pleij in de bijdrage ‘Leve de middeleeuwen. Over de exploitatie van een passe-partout-tijdperk’ (1985) al langer geleden uitgebreid stil bij de toen heersende ‘middeleeuwengolf’ in de Nederlandse cultuurproductie, waarvan hij de oorsprong situeerde in de jaren 1960. Pleij’s schets van de ontwikkelingen die bepalend waren voor de ‘eenzijdige’ en ‘gecomprimeerde’ publieke beeldvorming over de middeleeuwen vormt een interessant aanknopingspunt voor een vergelijkende reflectie over de situatie vandaag. Observerde Pleij destijds dat een populaire vorm van mediëvistiek in de traditie van de *nouvelle histoire* een groot publiek wist te bereiken, dan lijken we er volgens dit boek vandaag met games en *fantasy*-series als belangrijkste bronnen van kennis en beeldvorming niet op te zijn vooruitgegaan. Is het dan echt zo

slecht gesteld met de algemene feitelijke kennis over de middeleeuwen? Zijn mensen werkelijk niet in staat om zelf stereotyperingen te doorprikken? De vraag dringt zich op in welke mate de vooronderstellingen over hedendaagse populaire clichés over de middeleeuwen in deze bundel niet op hun beurt berusten op een ander cliché: dat van een nauwelijks geïnformeerd publiek van niet-ingewijde mediaconsumenten dat weerloos staat tegenover verouderde of gefictionaliseerde voorstellingen van de middeleeuwse periode.

Het absolute geschenk voor de lezer van *Middeleeuwse medemensen* schuilt finaal dan ook niet zozeer in de keuze voor al dan niet reële clichés als leidraad, maar wel in de eigenlijke inhoud en de samenstelling van het schrijversteam. Dat bestaat stuk voor stuk uit jonge toponderzoekers die voor dit boek bevindingen uit hun kersvers promotie- of postdoctoraal onderzoek destilleerden tot toegankelijke teksten. De zeer lezenswaardige presentatie van dit jonge onderzoek aan de hand van oude clichés overstijgt de attractieve formule en vormt een inspirerend voorbeeld voor de toekomst van fundamenteel onderzoek op maat van een breed lezerspubliek.

Jonas Van Mulder, KADOC – KU Leuven